

De aanvang van de korte verjaringstermijn van art. 3:309 BW in retrospectief

Bb 2016/82

Voor het antwoord op de vraag wanneer de verjaringstermijn van vorderingen uit onverschuldigde betaling aanvangt, dient niet te worden gekeken naar het moment waarop de vordering is ontstaan, maar naar het moment waarop de schuldeiser daadwerkelijk in staat is geweest zijn vordering in te stellen. De terugwerkende kracht die toekomt aan de uitspraak waarbij een eerdere veroordeling wordt vernietigd, gaat niet zover dat die partij – achteraf gezien – wel geacht moet worden daartoe (daadwerkelijk) in staat te zijn geweest (HR 3 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1052, (De Leeuw c.s./Pinocchio)).

1. Inleiding

Aan alles komt een einde, dus ook aan het recht om de ongedaanmaking van een onverschuldigd voldane prestatie bij een schuldenaar op te eisen. Hier wordt gerefereerd aan het principe dat een rechtsvordering door enkel tijdsverloop teloor kan gaan, zoals besloten ligt in het leerstuk van de bevrijdende verjaring. Minstens zo belangrijk als de in een specifiek geval aan te leggen verjaringstermijn, is de vraag wanneer deze verjaringstermijn aanvangt. Het antwoord op deze vraag staat centraal in het arrest van de Hoge Raad van 3 juni 2016 en wel in het bijzonder ter zake van rechtsvorderingen uit onverschuldigde betaling.

In deze bijdrage kom ik tot een bespreking van het vernoemde arrest, waarbij ik kort in zal gaan op de hier centraal staande leerstukken, te weten de onverschuldigde betaling (art. 6:203 BW) en diens verjaringstermijn (art. 3:309 BW). Ik sluit af met een conclusie.

2. Juridisch kader

2.1 Onverschuldigde betaling (art. 6:203 BW)

Een vordering uit onverschuldigde betaling ontstaat – de term zegt het al – als de betaling, al dan niet in retrospectief, als *onverschuldigd* en dus als *onterecht* aangemerkt moet worden. Er bestond geen rechtsgrond (meer) voor de betaling (of andersoortige prestaties), om welke reden deze betalingen of prestaties ten onrechte zijn voldaan of uitgevoerd. Ongedaanmaking van het onverschuldigde – of een daarmee gelijk te stellen prestatie – is het gevolg (art. 6:203 lid 2 en 3 BW jo. art. 6:210 BW).

In essentie kan een vordering uit onverschuldigde betaling op twee manieren ontstaan.

In de eerste situatie heeft de schuldenaar een betaling zonder rechtsgrond verricht. De schuldenaar was, met andere woorden, van meet af aan helemaal geen schuldenaar. Hierbij valt te denken aan de vrij simplistische situatie dat X een oude rekening van Y betaalt, het bedrag overboekt en pas

daarna ontdekt dat hij deze al betaald had en dus niets meer aan Y verschuldigd was.

De tweede situatie is wat gecompliceerder. In deze situatie heeft er wel ooit een rechtsgrond voor betaling bestaan, op grond waarvan is betaald, maar is de rechtsgrond vervolgens met terugwerkende kracht komen te vervallen. De aanvankelijk verschuldigde betaling bleek *achteraf gezien* dus van meet af aan onverschuldigd te zijn.

De feiten die aan de onderhavige uitspraak ten grondslag liggen, vormen een klassiek voorbeeld van de laatstgenoemde situatie. Het gaat in deze casus immers om de vernietiging van een veroordelend vonnis en de consequenties van die vernietiging voor de aanvang van de verjaringstermijn.

2.2 De verjaringstermijn bij onverschuldigde betaling (art. 3:309 BW)

Ingevolge de hoofdregel van art. 3:306 BW verjaart een rechtsvordering na verloop van twintig jaar, tenzij de wet anders bepaalt. Op diverse plaatsen bepaalt de wet anders, in het bijzonder ten aanzien van de meest voorkomende rechtsvorderingen tot nakoming, ontbinding, schadevergoeding en het hier centraal staande leerstuk van de onverschuldigde betaling.

Ten aanzien van de laatstgenoemde 'soort' vordering geldt krachtens art. 3:309 BW een korte verjaringstermijn van vijf jaar. De wetgever heeft hier aansluiting gezocht bij de verjaringstermijn van rechtsvorderingen uit schadevergoeding wegens ongerechtvaardigde verrijking en zaakwaarneming, nu die vorderingen in de praktijk vaak lastig van de onverschuldigde betaling zijn te onderscheiden.

De termijn van vijf jaar begint te lopen als aan twee vereisten is voldaan. Het gaat hier enerzijds om de bekendheid met de vordering; de verjaringstermijn begint pas te lopen als de schuldeiser van het bestaan van de vordering op de hoogte geraakt. Daarnaast moet de schuldeiser bekend zijn met de schuldenaar op wie hij een vordering heeft. Omdat het even kan duren voordat aan deze vereisten is voldaan en de korte verjaringstermijn gaat lopen, bepaalt het slot van het artikel dat de vordering in ieder geval na twintig jaar vanaf het ontstaan van de vordering verjaart.

3. De feiten en het procedure(s)verloop

3.1 Feitenrelaas

Partijen in deze zaak hadden een langlopend geschil over een huurovereenkomst van twintig jaar, welke op grond van een daarin opgenomen optiebeding met tien jaar verlengd kon worden. In geschil was of de verhuurder de huurprijs bij die verlenging met tien jaar mocht verhogen ten opzichte van de oorspronkelijke huurprijs.

De hier niet inhoudelijk te bespreken procedure die aan de onderhavige zaak ten grondslag lag, was als volgt verlopen. De kantonrechter te Maastricht had de huurprijs in haar dic-

¹ Kirsten Maes is advocaat bij Van Benthem & Keulen N.V. te Utrecht.

tum, op vordering van de verhuurder, verhoogd. De huurder had het uitvoerbaar bij voorraad verklaarde vonnis voldaan, door vanaf dat moment hogere huurpenningen af te dragen. Wel stelde de huurder hoger beroep in, waarin zij: (1) ageerde tegen de hoger vastgestelde huurprijs; en (2) de te veel betaalde huur over de periode 2004-2006 terugvorderde. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch bevestigde in 2008 het vonnis van de kantonrechter. De Hoge Raad zag dat in 2010 anders en vernietigde het voornoemde arrest van het hof. Het arrest werd ter verdere afdoening naar het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden verwezen. Dit hof vernietigde in 2014, in lijn van de uitspraak van de Hoge Raad, het vonnis van de kantonrechter. De vordering tot hogere huurprijvaststelling vanaf 2004 werd in dit arrest alsnog afgewezen en de verhuurder werd veroordeeld tot terugbetaling van de te veel betaalde (en door de verhuurder teruggevorderde) huur over de periode 2004-2006. De verhuurder heeft deze (terug)betalingen voldaan.

Wat was er nou aan de hand? De huurder had inmiddels ook over de periode 2006 tot en met 2014 te veel huur betaald – waarvan zij dus geen terugbetaling in de eerdere procedure had gevorderd – welke kosten zij, met het laatste arrest van het hof in de hand, in kort geding op grond van de onverschuldigde betaling bij de verhuurder (terug) eiste.² De verhuurder stelde zich in deze tweede procedure echter op het standpunt dat de te veel betaalde huur tot en met 2009 was verjaard. De vernietiging van het vonnis van de kantonrechter had immers terugwerkende kracht, waardoor de titel voor de betalingen van de verhoogde huurpenningen achteraf gezien ontbrak. Hierdoor waren de betalingen reeds op het moment dat zij door de huurder werden voldaan, *onverschuldigd* voldaan. De vordering uit onverschuldigde betaling ontstond dus direct nadat de periodieke (verhoogde) huurpenningen door de huurder werden betaald, waardoor de verjaringstermijn steeds op die momenten is gaan lopen, aldus de verhuurder.

3.2 Rechtbank en hof

De voorzieningenrechter wijst het beroep op verjaring toe, gevolgd door een vernietiging van het hof op grond van een integrale verwerping van het beroep op verjaring. Door het vonnis van de kantonrechter uit 2005 was er immers een rechtsgrond tot betaling van de verhoogde huurprijs, welke rechtsgrond bestond zolang als het vonnis van de kantonrechter in stand bleef. Pas bij het arrest van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden in 2014 werd het vonnis vernietigd, ontviel de rechtsgrond aan de betalingen van de hogere huurprijzen en ontstond er op grond van art. 6:203 BW een opeisbare vordering tot ongedaanmaking. Het hof concludeert dat de verjaringstermijn pas is gaan lopen een dag nadat de huurder met deze vordering bekend geraakte en dat was dus een dag nadat het vonnis van het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden werd gewezen.

² De vordering is vervolgens door de huurder gecedeerd aan een derde partij. Omwille van de duidelijkheid zal in het vervolg van deze bijdrage desondanks over 'huurder' gesproken blijven worden.

Tegen dit oordeel wordt door de verhuurder beroep in cassatie ingesteld.

4. De Hoge Raad

Het arrest van het hof blijft in cassatie in stand. De Hoge Raad wijst allereerst op zijn vaste rechtspraak die inhoudt dat vernietiging door het hof van een uitspraak in eerste aanleg meebrengt dat de rechtsgrond ontvalt aan hetgeen reeds ter uitvoering van die uitspraak is verricht, en dat die vernietiging een vordering tot ongedaanmaking van de verrichte prestatie op de voet van art. 6:203 BW teweegbrengt. De vordering tot terugbetaling van de verhoogde huurpenningen die de huurder ingevolge het in 2014 vernietigde vonnis van de kantonrechter heeft voldaan, is rechtens dus ontstaan op het moment waarop die te hoge huurbedragen telkens werden betaald. Tot zover klopte het betoog van de verhuurder.

Daarmee is volgens de Hoge Raad echter niets gezegd over de vraag wanneer de verjaringstermijn van vorderingen uit onverschuldigde betaling een aanvang neemt. Nu de in art. 3:309 BW genoemde verjaringstermijn niet alleen in het teken staat van de rechtszekerheid, maar ook in het teken van de billijkheid, geldt dat de verjaringstermijn pas begint te lopen op de dag na die waarop de benadeelde *daadwerkelijk in staat* is een rechtsvordering tot terugbetaling in te stellen. Voor het onderhavige geschil had dit de volgende consequenties. De huurder was op het moment dat zij de verhoogde huurprijzen voldeed nog niet daadwerkelijk in staat haar (op dat moment nog toekomstige) aanspraak geldend te maken, simpelweg omdat zij toen nog niet wist dat zij die betalingen onverschuldigd had voldaan. De terugwerkende kracht die toekomt aan de uitspraak waarbij de veroordeling wordt vernietigd, gaat dus niet zover dat die partij, achteraf gezien, wel geacht moet worden daartoe in staat te zijn geweest.

De moraal van het verhaal is dat het moment waarop de vordering is ontstaan, niet bepalend is voor de aanvangstermijn van de verjaring van vorderingen uit onverschuldigde betaling. Bij de invulling van het in art. 3:309 BW neergelegde moment van bekendheid gaat het immers om het moment waarop de schuldeiser *daadwerkelijk of feitelijk* wist dat hij een vordering had; dat was in de onderhavige casus een dag nadat het hof het vonnis van de kantonrechter had vernietigd.

5. Conclusie

In het onderhavige arrest bevestigt de Hoge Raad in feite wat de wetgever als zodanig al in art. 3:309 BW had opgenomen; voor de aanvang van de korte verjaringstermijn is niet bepalend het moment waarop de vordering is ontstaan, maar het moment waarop de schuldeiser met het bestaan van zijn vordering en de persoon van de ontvanger bekend is geworden. Bij de hier gebezigde bekendheidsmaatstaf gaat het, blijkens het onderhavige arrest, om een *daadwerkelijke mogelijkheid om een vordering in te stellen*. De redering dat een schuldeiser in retrospectief daadwerkelijk bekend kan

zijn geraakt met het feit dat hij al veel eerder een vordering had, snijdt geen hout. De terugwerkende kracht die toekomt aan een uitspraak waarbij een eerdere veroordeling wordt vernietigd, gaat niet zover dat die partij, achteraf bezien, wel geacht moet worden tot het instellen van een vordering in staat te zijn geweest.

Is dit een wereldschokkende uitspraak? Daar lijkt het niet op. De wetgever had juist de lange verjaringstermijn van twintig jaar aan het ontstaansmoment van de vordering gekoppeld; daar had en heeft de korte verjaringstermijn van art. 3:309 BW niets mee van doen. Bevredigend is de uitspraak wat mij betreft wel: van (proces)partijen kan moeilijk verwacht worden dat zij anticiperen op mogelijke uitkomsten in hoger beroep of appel. Partijen zouden dan hangende een beroepsprocedure een voorschot moeten nemen op toekomstige uitspraken door alvast een (mogelijk, daaruit voortvloeiende) vordering in te stellen, of in elk geval de verjaringstermijn te stuiten, terwijl nog helemaal niet duidelijk is of hen überhaupt een aanspraak toekomt. Daarbij dient bedacht te worden dat de sanctie van verjaring – verval van recht – groot is; een restrictieve toepassing van de verjaringstermijnen lijkt passend. De gevolgen van de aan vernietiging verbonden terugwerkende kracht kent dus zijn grenzen, en dat is maar goed ook.